

TUZCU OĞULLARI İSYANI

M. Münir Aktepe

Mahmud II. zamanında, Osmanlı devletinin çeşitli gailerinden istifade suretiyle büyük bir nüfuz kazanan ve bu nüfuzu tevsi ederek isyana kadar varan mütegalibe arasında, Tuzcu - oğulları da mühim bir mevki işgal eder.

Rize ve Hopa taraflarının âyânı olan Tuzcu - oğulları isyanı hakkında malûmat, kroniklerimize bütün tafsilâtı ile geçmiş değildir. *Şâni-zâde* ve ondan naklen *Cevdet Paşa*'da bu meselenin ancak bidayetinden bahis biraz bilgi mevcuttur. On dokuzuncu asrın ilk yarısında devre devre cereyan eden Tuzcu - oğulları isyanı için başlıca kaynak, Başbakanlık Arşivi'ndeki *Mühimme* ve *Nâme-i hümâyûn* defterleriyle Hatt-ı hümâyûn, Ali Emiri ve Muallim Cevdet tasniflerindeki bâzı *Hatt-ı hümâyûn*'lar ve *İrâde-i seniyye*'lere münhasır kalmaktadır.

Babiâli'yi epeyce uğraştıran bu isyan, arşiv vesikalarından çıkardığımız kayıtlara göre üç safhaya ayrılmaktadır :

- 1 — Tuzcu-oğlu Memiş Ağa'nın isyanı ve katli (1814 —1817).
- 2 — Memiş Ağa'nın damadı Kalcı-oğlu Osman Bey ile oğlu Ahmed Ağa'nın isyanları (1818 —1821).
- 3 — Tuzcu - oğullarından Tahir, Abdülkadir ve Abdülâziz'in isyanları (1832—1834).

Mahmud II. devrinin âyân ile mücâdele ve gevşeyen merkezîyet bağlarını takviye meselesinde oldukça mühim bir yeri olan Tuzcu-oğulları isyanını, bu üç safhayı esas tutarak tedkik edeceğiz.

I

TUZCU - OĞLU MEMİŞ AĞA'NIN İSYANI VE KATLİ

Tuzcu-oğlu Memiş Ağa Hopa'da doğmuştur. Bu şehrin eşrafından Hamdi Beyin oğlu ve Erzurum vâlisi Ahmed Paşa'nın yeğenidir. 26 Ekim 1817 tarihinde yakalanarak boynu vurulduğu

esnada yüz yaşını mütecâviz olmasına bakılırsa, 1715 tarihlerinde doğduğu söylenebilir¹. Zengin ve itibarlı bir âileye mensup olduğunu gördüğümüz Memiş Ağa, ziraat ve ticaretle uğraşmakla beraber, köylüye ödünç para vermek sayesinde halkı kendisine bağlamış bir adamdı. Memiş Ağa borcunu zamanında ödemeyen çiftçilerin tarlasını eline geçiriyor ve köylü, bu adamın toprağı üzerinde çalışmaya mecbur kalıyordu. Gitgide nüfuzunu artıran Memiş Ağa, Rize ve Hopa taraflarının âyanı mevkiine yükseldi ve kendine âit köylere tahsildarlar giremez oldu. Tuzcu-oğlu, bu yerlerin vergisini hükûmete toptan veriyor, askerlik çağına gelenleri de kendi topluyordu. Cevdet Paşa'nın ifadesiyle Memiş Ağa,

«... beş on kazayı maktu'a rabt ile menafini zabt ve bu vesile ile dahi ahâliyi kendisine celbeylemiş velhâsıl bu tarik ile ol-havaliyi zir-i zabtına almıştı...»²

Bu sıralarda Memiş Ağa'nın hükûmete mutfi bulunduğunu ve hudut boylarında Rus tecâvüzüne karşı çarpışan Trabzon vâlisi ve Anadolu sevahili seraskeri Şerif Mehmed Paşa'ya yardıma koştüğünü, Ruslar tarafından kuşatılan Faş kal'asının 1809 da muhasaradan kurtarılmasında yararlık gösterdiğini biliyoruz³. Bunun üzerine Tuzcu-oğlu Memiş Ağa'ya Kapucu-başlık tevcih edilmiş (1225=1810); ve kendisi bir müddet Faş Kal'ası muhafızlığında bulunmuş, daha sonra, pek yaşlı olmasına rağmen orduda faal bir vazifeye tâyin edilmişti⁴. Memiş Ağa'nın, bu gibi hizmetlerini müteâkip Rebiülevvel 1227 (Mart 1812) de Hazinedar-zâde Süleyman Ağa (Paşa) dan münhal kalan Gönnye sancağına—Batım kal'ası muhafızlığı ile— getirilmesi, kendisine hükûmet tarafından ne kadar emniyet edildiğini göstermektedir.

¹ *Tahrirat*, Hatt-ı hümayûn tasnifi, No. 22602/c ve *Nâme-i hümayûn defteri*, No. 10, s. 155, Başbakanlık Arşivi; Cevdet Paşa, *Tarih*, İstanbul, 1309, X, s. 219.

² Cevdet Paşa, *ayn. esr.*, X, s. 219.

³ Şâni-zâde Atullah, *Tarih*, İstanbul, 1284, I, s. 285 ve 313; Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, İstanbul, 1294, s. 233; W. Monteith, *Kars and Erzerum*, London, 1856, p. 289.

⁴ «... Trabzon sancağı'nın sunuf-ı askeriyyesi Batım sevahilini mahafaza etmek üzere tâyin olunmaları bilmüzkere gerçi icab-ı maslâhatdan idüğü zâhir olup ancak bunları mahallerine sevk ve istihdam eylemek için bir me'mur dahi ehem olmağla Kapucu-baş Rize âyanı Tuzcu-oğlu El-hac Memiş Ağa anlara Başbuğ nâsb olduğu...» Şâni-zâde Atullah, *ayn. esr.*, I, s. 317-18.

Fakat, Tuzcu-oğlu'nun Merkezle olan münâsebeti bir müddet sonra şeklini değiştirdi. Trabzon vâlisi Hazinedar-zâde Süleyman Paşa ile aralarında — *Cevdet Tarihi*'ne göre bir para meselesinden dolayı — zuhur eden ihtilâf gittikçe büyüyerek isyan mahiyetini aldı. Bahis mevzuu meseleinin başlangıcı şöyledir:

Süleyman Paşa, Faş muhafazasına memur iken Memiş Ağa'dan bir defa yüz bin ve iki defa da yüz elli bin kuruş istikraz etmiş; daha sonra da iki yüz elli bin kuruş talep eylemişti. Lâkin son defasında Memiş Ağa, Süleyman Paşa'ya eski borçlarına âit senetleri iade ederek, yeniden borç para verecek vaziyette bulunmadığını bildirmiş olduğu için, Süleyman Paşa, Memiş Ağa'ya garaz bağlayarak, halk tarafından sevilen ve tutulan bu adamı hükûmete âsi göstermeğe ve tenkil ettirmeğe muvaffak olmuştu⁵.

Cevdet Paşa'dan hülâsa ettiğimiz bu kayıtlara nazaran, Memiş Ağa'nın, hükûmete sırf hayatını kurtarmak maksadiyle karşı durduğu söylenebilir de; arşiv vesikaları, meselenin bu kadar basit olmadığını ispat etmektedir. Vesikalardan anlaşıldığına göre Memiş Ağa, Rize, Of, Hopa ve Sürmene havalisini âdeta idaresi altına almış, ahali üzerinde büyük bir baskı yaparak fakir halkın malını gasbetmiş ve Merkez'in emirlerini hiçe saymıştır. Cevdet Paşa, eserinin bir yerinde, Memiş Ağa hakkında, Hazinedar-zâde Süleyman Paşa'nın bir çok iftiralarda bulunduğunu kaydettiği hâlde, diğer bir yerinde onun fukaraya zulüm ve gadrettiğini, vefat edenlerin terekelerini ele geçirdiğini ve bu gibi hareketlerde bulunmaması için kendisine edilen nasihatlere de kulak asmadığını söylemektedir⁶.

Tuzcu-oğlu Memiş Ağa'yı isyana sevkeden bir âmil de, kanaatimizce kendisiyle Hazinedar-zâde Süleyman Paşa arasındaki rekabet ve nüfuz mücadelesidir. Rize âyanı Memiş Ağa Kapucu-başlık ile Faş muhafızlığında bulunduğu ve Şark muharebelerinde faal bir rol oynadığı sırada, aynı rütbeyi hâiz olan Süleyman Ağa da Canik muhassılı ve Şarki-Karahisar voyvodası bulunmuştu. Lâkin, bâzı vazifelerde birbirleriyle halef ve selef olan bu iki zattan Süleyman Ağa'nın birdenbire Trabzon Vâlisi'nin nüfuz sahası dahilinde kalması, nihayet Tuzcu-zâde'nin uhdesinden Kapu-

⁵ Cevdet Paşa, *ayn. esr.*, X, s. 219 ve devamı.

⁶ Cevdet Paşa, *ayn. esr.*, X, s. 197.

cu-başlığın dahi alınması, aralarının büsbütün açılmasına sebep olmuştur diyebiliriz. Trabzon vâlisi Süleyman Paşa'nın sadriazam Mehmet Emin Rauf Paşa'ya yazdığı 5 Şaban 1230 (13 Temmuz 1815) tarihli tahrirat, Hazinedar-zâde'nin nasıl Memiş Ağa'nın mahvına yürüdüğünü açıkça bize göstermektedir.

«... Trabzon sancağında Rize kazası âyânı Tuzcu-oğlu Memiş Ağa fi'l-asl şekavet ile zuhur ve rey'i hürrile hareket ehâli-i kaza-i mezbureye gûna gûn isâl-i hasâretle fesadını terviç için bi gayr-ı hakkın katli nufus ve sefk-i dimâ ve ahz-ı emval... ve fevt olanların terekelerini zabt ve vereseyi hakk-ı şer'ilerinden mahrum edüp kendüye emr-i şer'i şerif tâlim ve nush ü pend olundukda... «ben olduğum işten fâriğ olup gerü durmam bana böyle elverir» deyerek daha ziyade nâire-i iş'al-i bağıy-u tuğyan eylediği sâir kazalar ve Gönje sancağı ve nefsi eyâlet-i Trabzon ve Ahıska havalisine varınca dek dahi sâri olup yüzünden nice nice fesad teş'ub etmiş bir zâlim-i bed fiâl ve hâin-i din-ü devlet-i aliyge-i ebediyy'ül-karar olduğu... ve etraf-ı eknaftan hilâf-ı rıza hareket ve şer'an te'dibi lâzım gelen erbab-ı şekavetten firar eden gürûh-ı mefsedeti mâlikâne-i mezbûresinde ve olduğu mahâlde tesettür ve tahaffûz... ve gürûh-ı eşkıyayı merkumûnu tesâhub ve ulilemre adem-i itâat ve gürûh-ı eşkıyaya îânet ve vülât-ı izâm olan bendeleri tarafına min küll'il-vücûh mugayeret ve muhalefet ve kazâ-i mezbûrdan bâ ferman-ı âlî vülât-ı izâm hazarâtı tarafına mahsus ve müretteb olan üç dört senelik imdat-ı hazeriyge ve seferiyyemizi vermemiş olduğu aşikâr ve her vechile kâffe-i etvar ve evzâtı mugayir-i rızay-ı cenâb-ı Bârî ve menâfi-i irtiza'ı hazret-i tacdari... olmaktan nâşi bâ irâde-i aliyge Faş cânibine memuriyetinden şimdiye kadar mesalih-i mühimme-i devlet-i aliyge-i ebediyy'ül devamın birine sarf-ı zihn etmeyüp rûz-be-rûz mâyesinde merkûz ve mermûz olan şekavetini ibrâz ve ikad-ı nâire-i fitneye ağaz etmekte olup... izâlesi ve idâmı olmadıkça istirahat-ı fbad ve rabt-ı şirâze-i nizam-ı bilâd olmayacağı vareste-i kayd-u beyan olmağla... şakı-i merkumûn izâle ve idâmiyle tathir-i bilâd ve irâhe-i sekene-i fukara... buyrulması zımnında bir kı'ta emr-i şerif-i âlişan ıstar ve taraf-ı kullarına tisvara inâyet buyrulmak niyâzile arz-ı hâl-i çakeranem terkumine ictisar kılınmıştır...»⁷.

⁷ Tahrirat, Hatt-ı hümâyûn tasnifi, No. 22567, Baş. bk. Arş.

Süleyman Paşa, bu tahrirattan bir netice elde edememiş olmalı ki bir ay sonra Kapu-kethudası'na bir mektup daha göndermiş ve Memiş Ağa'nın idamı için müsâde teminine çalışmıştır.

Trabzon Vâlisi'nin bu müthiş tasavvuru karşısında Tuzcu-oğlu da eli kolu bağlı durmak istemedi. O devirdeki âyânın çoğu gibi, kendi menfaati için halkı ezmekle beraber devlete de az-çok hizmeti olan bu ihtiyar adam, Vâli'nin emirlerini dinlememeğe başladı. Babıâli ise Hazinedar-zâde Süleyman Paşa'nın, Memiş Ağa'nın izâlesi için gösterdiği lüzumu derhal müsait karşılamadı ve meselenin mahiyetini anlamak için işin tahkikini istedi ve ilk netice Tuzcu-oğlu'nun iyi bir adam olduğu merkezinde tecelli etti.⁸ Fakat tahkikatın ilerlemesi, Memiş Ağa'nın Hacı Salih-oğlu gibi bâzı şakileri koruduğunu meydana çıkardı. Malûmatına müracaat edilenlerin bir kısmı Tuzcu-oğlu'nun leyhinde bir kısmı ise aleyhinde bulunuyordu. Diğer taraftan Hazinedar-zâde Süleyman Paşa da Memiş Ağa'nın idamı lüzumunda ısrar etmekte idi.

Bütün bunlardan haberdar edilen İkinci Sultan Mahmud, nihayet hatt-ı hümâyûnlarından birinde:

«Bir kaç defa'dır Vâli bu şekilde yazıyor Eğer bir garaze mebni ise günahı anın boynuna olsun İdâm ve izâlesi için emir yazılsın»⁹ dedi. Böylece Vâli galebe etmiş ve Tuzcu-oğlu'nun idamına karar verilmiş oluyordu. Hazırlanan idam fermanı Hamâmî-zâde Mehmet Emin Efendi vasıtasıyla Süleyman Paşa'ya gönderildi.

Trabzon Vâli'si bu fermanı alınca, mesele çıkarmadan Memiş Ağa'yı yakalayıp öldürmek istedi ve kayın pederi Çeçen-zâde Hacı Hasan Ağa'ya gizlice emirler verip, Tuzcu-oğlu'na mektuplar yazdırarak onu Trabzon'a dâvet ettirdi¹⁰. Memiş Ağa bu dâvetten kuşkulanmakla beraber Sürmene'ye kadar geldise de kaymakam Hacı Hasan Ağa'nın kurenâsından birinin keyfiyeti kendine bildirmesi üzerine geri Rize'ye döndü ve evine kapandı¹¹. Süleyman

⁸ Telhis, Hat. hüm. tas., No. 52811, 52812, Baş. bk. Arş.

⁹ Hatt-ı hümâyûn, Hat. hüm. tas., No. 52813, Baş. bk. Arş.

¹⁰ Çeçen-zâde Hacı Hasan Ağa, Şarkî-Karahisar hânedanından olup, silâhşorluk, maiyet kethüdalığı ve 1809 da da kapuculuk yapmış, devlet hizmetinde cansiperâne çalışmış bir adamdır.; Evrak, No. 221, Muallim, Cevdet dahiliye tasnifi, Baş.bk. Arş.

¹¹ Tahrirat, Hat. hüm. tas., No. 22570/A, Baş. bk. Arş.; Şakir Şevket, Trabzon Tarihi, İstanbul, 1294, s. 256.

Paşa, Tuzcu-oğlu'nu hile ile ele geçiremeyeceğini anlayınca, üzerine Kara Numan ve Şatır-zâde Osman Beyler maiyetinde kuvvet sevk etti ve bu suretle tenkil hareketi bilfiil başlamış oldu.

Bu sırada Süleyman Paşa, Erzurum Vâlisi'nin yardımına memur olduğundan, Tuzcu-oğlu işini kaymakam Hacı Hasan Ağa'ya bıraktı ki bu vaziyet neticenin Tuzcu-oğlu lehine tecelli etmesine yaradı.¹² Filvaki Memiş Ağa'nın etrafına, kendi adamlarından başka oflu ve sürmeneli bir çok şakiler de toplanmıştı. Bunların arasında Hacı Salih-oğlu Ali, Pir Ali, Tufan, Abanoz-oğlu Süleyman, sürmeneli Suiçmez-oğlu Hasan, Bazi-oğlu İsmail, Çelebi-oğlu Yakub, Genc Mehmed, Kör-alay-beği gibi bir çok fermanlılar vardı. Bunlar vaktiyle Memiş Ağa'nın iyiliğini gördükleri için şimdi ona yardıma koşmuşlardı. Bu sebeple Tuzcu-oğlu Memiş Ağa, Hacı Hasan Ağa'nın kuvvetleriyle giriştiği çarpışmayı kazandı, nüfuz ve kuvveti büsbütün arttı.¹³ Trabzon Vâlisi'nin Hopa tarafında meşgul bulunması, Kayın-pederiyle irtibat temin edememesi ise Tuzcu-oğlu'nun işini çok kolaylaştırmış, artık Trabzon'u işgale karar verecek kadar mühim şeyler düşünmeğe sevk etmişti. Bu mücadeleler esnasında, kendisine, damadı Kalcı-oğlu Osman Bey de bütün kuvvetiyle yardım ediyordu.

İlk iş olarak sürmeneli ve oflu eşkıyanın, kayıklarla Trabzon limanına geldiğini, seyrüsefere mâni olduktan başka iskeledeki malları yağma ettiklerini görüyoruz. Bu hadiselerin tafsilâtını Tuzcu-oğlu'nun idam fermanını getiren ser-halife-i mektûbî sâbık Mehmet Emin Efendi'nin 27 Şaban 1231 (23 Temmuz 1816) tarihli tahriratından tâkip edelim:

«Mâruz-ı kullarıdır ki

Tuzcu-oğlu a'vanından olan Abanoz-oğlu dahi bu esnada Trabzon civarına gelüp mukaddem zabtında olan karyeleri yine zabt eyledi El-hâletü hâzihi Süleyman Paşa Hopa'dan bir hatve berü gelemeyüb yine o taraftadır ve berü Rize'ye gelmek ihtimâli yoktur ve Süleyman Paşa'nın Rize'de olan askeri bilcümle dağılıp kimisi Tuzcu-oğlu'na kimisi Hacı Salih-oğlu ve merkum Abanoz-oğlu'na firar etmişlerdir ve Trabzon'lu Şatır-oğlu müşârünileyh tarafından Rize'ye gönderilmişti Merkum Şatır-oğlu ile Milet'li

¹² *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22573; *Mühimme Defteri*, No.236, 1229 sensî vukuatı; Baş.bk. Arş.; Cevdet Paşa, *agn. esr.*, X, s. 197.

¹³ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22614/A, B, E., Baş.bk. Arş.

Kara Nûman ve ganlarında olan bir miktar neferat ile Tuzcu-oğlu tarafından mahzur olup onlar dahi hayatlarından ümidlerini kesmişlerdir ve bundan sonra müşârünileyh tarafından Tuzcu-oğlu'na kat'iyen zarar isâbet etmek ihtimâli olmadığından başka Trabzon eyâleti muhtel ve müşevveş olmuştur. Şöyleki oflu ve sürmeneli ve Lâzistan ve Trabzon halkı umûmen Tuzcu-oğlu'na imdat ve iânet ederler ve bir kalınca cümlesi bu maslahat da ez-dil-ü can sa'y-i makderet ederler...»¹⁴.

Süleyman Paşa, gittikçe ehemmiyeti artan bu isyanı mahallî kuvvetlerle bastıramıyacağını anlayarak hükümetten yardım talebinde bulundu. Bir fırkateyn, bir kurvet, bir şalope ve daha bir kaç küçük gemiden mürekkep bir donanma emrine gönderildiği hâlde, Bolu ve Kastamonu mutasarrıfı Ali Paşa idaresinde asker ve ayrıca bol miktarda cephaneye yollanmasının da lüzumlu olduğunu bildirdi.¹⁵ Esaslı tertibat alınması lâzım geldiğine kani idi.

Bu sırada eşkıya, gayelerine biran evvel erişmek için Trabzon kapılarına dayanmışlar, 1 Ramazan 1231 (26 Temmuz 1816) de şehre birkaç saatlik yerde bulunan Polatane (Akçaabat) ile Tonya'yı almışlardı. Esasen Memiş Ağa'nın damadı Kalcı-oğlu Osman Bey, Polatane serdarı Mustafa ile Kakavan-oğlu Hüseyin'i çoktan elde etmiş bulunuyordu. Hükümet taraftarı gibi görünen Mısırlı-oğlu Ali Ağa da gizliden gizliye Memiş Ağa'ya yardım etmekte idi. Nihayet Ramazanın haftasında Trabzon şehrinin dış surları Memiş Ağa'nın kuvvetleri tarafından muhasara olundu. Yumra âyanından Kasap-oğlu İbrahim, Tonya âyanından Hacı Salih-oğlu Ali ve kardeşleri, Abanoz-oğlu Süleyman, Tirebolu'lu Kel Ali-oğlu Ali Ağalar da, Tuzcu-oğlu'nun kuvvetleriyle birlikte şehri kuşatmışlardı. Trabzon bu tazyike kısa bir zaman mukave-met ettikten sonra eşkıyanın eline geçti ve hâricle irtibatı tamamen kesilerek baştan başa yağmaya uğradı. Kaymakam Hasan Ağa maiyeti erkânı ve emrindeki küçük kuvvetle iç kal'aya çekilmiş, sekiz on gün kadar süren bir müdafaadan sonra âsilerin teklifini kabul ederek 24 Ramazan 1231 (18 Ağustos 1816) de iç kal'ayı teslim etmişti.¹⁶

¹⁴ *Ariza*, Hat. hüm. tas., No. 22580, 22571, Baş.bk. Arş.

¹⁵ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22575, 22577, 22581, 22585, 22586, Baş.bk. Arş.

¹⁶ *İlâm*, Hat. hüm. tas., No. 22576; *Ariza*, ayn. yer., No. 22587, 22614/J, Baş.bk. Arş.; Şakir Şevket, *agn. esr.*, s. 257-58.

Trabzon'un hâkimi olan Tuzcu-oğlu'nun ilk işi, kaymakam Hasan Ağa'yı bir gemiye bindirip Ünye'ye göndermek oldu. Bilâhira maiyetine, muhtelif vazifeler tevcihine başladı. Trabzon kalasını bilfiil işgal etmiş olan Kalcı-oğlu Osman Bey, buranın muhafazasını işini Hacı Salih-oğlu Ali'ye devretti. Ali Trabzon muhafızı oldu. Osman Bey'in eniştesi Polatane'ye gönderildi. Kel Ali-oğlu Ali Tirebolu voyvodalığına tâyin edildi. Diğer taraftan Keşab kal'ası da ele geçirildiği gibi, Darçin-oğulları'na da Giresun'u zapt etmeleri için yardım olunuyordu. Velhâsil Tuzcu-oğlu Memiş Ağa, Rize ve Trabzon havâlisine tam bir hâkimiyet tesisine çalışıyor, hükümet nüfuzunu buralarda hiçe indirmiş bulunuyordu.

Memiş Ağa'nın bu icraatında kendi hesabına hatası, Trabzon kaymakamı Hasan Ağa'yı serbest bırakmış olması idi. Çünkü bu zat Ünye'ye çıkar çıkmaz burada ve Ordu'da bulduğu askeri, kendi maiyetine ilhak ederek hemen Giresun üzerine yürüdü ve şehri muhasara ile Darçin-oğulları'nı perişan ederek Giresun'u kurtardı. Biraz sonra yâni 4 Zilhicce 1231 (26 Ekim 1816) de Tirebolu havalisini işgal etti. Bu vekayin cereyanı sırasında, Babîali, Mehmed Tahir Efendi'yi iki gemi ile Hasan Ağa'nın yardımına göndermiş (12 Ekim) ve böylece onun muvaffak olmasına esash bir surette yardım eylemişti¹⁷.

Tuzcu-oğlu vaziyetin nâzik bir şekle girdiğini görerek, Trabzon'da kalmış hükümet kuvvetlerinin bakiyesine şiddetli bir darbe indirdiği gibi bunlara âit malları da yağma ettirmişti. Bu sırada Hasan Ağa donanmanın himayesinde sahilden ilerliyor, Tuzcu-oğlu'nun kuvvetleri de dahile doğru yürüyordu. Hacı Salih-oğlu Gümüşhane'ye, bizzat Tuzcu-oğlu da Şarki-Karahisar üzerine giderek bu kasabanın kal'asını zaptetti. Ele geçen birçok karyeler eşkıya arasında taksim edildi¹⁸. Bayburd voyvodası Paşa-zâde Sadullah Bey, Kalcı-oğlu Osman Bey'in eniştesi olduğundan Tuzcu-oğullarıyla akraba düşüyor ve onlara yardımdan geri kalmıyordu¹⁹.

Mesele, Süleyman Paşa'nın bidayette tahmin ettiği kadar ehemmiyetsiz değildi. Hısım ve akrabasıyla kol-budak salan Tuzcu-oğulları, nüfuz ve servetleri sayesinde oldukça geniş bir böl-

¹⁷ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22599; *Pasla*, ayn. yer, No. 22615/D; *Ariza*, ayn. yer, No. 22614, Baş.bk. Arş.

¹⁸ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22614/A,E; *Mahzar*, ayn. yer, No. 22614/G, Baş.bk. Arş.

¹⁹ *Ariza*, Hat. hüm. tas., No. 22615/B, Baş.bk. Arş.

gede devletin başına büyük bir gaile çıkarmışlardı. Arazi sarp, yoldan mahrum olduğundan, bu havalide askerî harekât da pek kolay olmazdı. Aynı zamanda bu sarp yerlerde Tuzcu-oğullarının sığınacak yerleri şurada, burada casusları, iş başında adamları vardı. Hükümetin her hareketini ve hattâ her tasavvurunu vaktinde haber alıyorlar, ona göre mukabil tedbirlerde bulunuyorlardı. Muvaffakiyetlerinin bir kısmı da bundan mütevellitti.

Bu vaziyet karşısında Babîali de işin ehemmiyetini ve Çeçen-zâde'nin derme çatma kuvvetleriyle bu isyanı kökünden hâl edemeyeceğini idrâk eyledi. İşi bizzat Süleyman Paşa'nın idare etmesini muvafık görüp birkaç gemi sevkinden başka etraftan bir miktar asker toplanmasını mütesellimi İbrahim Ağa'nın, Erbaa'dan bin nefer ile voyvodası Hacı Mustafa Ağa'nın, Kemah ve Kuruçay kazalarından bin kişiyle bu kazalar voyvodalarının, bunlardan mâda Niksar, Tokad, Hafik, Yıldızeli, İlikli, Tozaklar, Divriği, Zile ve tevabiindeki kuvvetlerin voyvodalarıyla, yine Gümüşhane kazalarındaki voyvodaların bilumum maiyetleriyle yardıma gelmelerini talep ediyordu. Eşkıya ise, denizden hükümet kuvvetlerine karşı mukavemete imkân göremedikleri için şimdi dahile doğru çekiliyorlardı. Süleyman Paşa, hâlen imdada çağırıldığı bu kuvvetlerle onları kara tarafından da çember içine almak azminde idi. Mezkûr kuvvetlerin geliş tarzına bakılırsa eşkıyanın kuşatılacağı aşikârdı. Bu vaziyet karşısında âsilerin durumunun birden değiştiği ve zaaf gösterdikleri anlaşılıyor. Zira sâhil kısmını mukavemetsiz bulan Çeçen-zâde'nin, şakilerin Trabzon'u ihmal etmelerinden bilistifâde, 1816 senesi Kasım'ı sonlarında burayı istirdat eylediğini ve tekrar eski vazifesine başladığını, bir müddet sonra da Süleyman Paşa'nın buraya geldiğini, Tuzcu-oğlu Memiş Ağa'nın ise Rize'ye firar ettiğini görüyoruz²⁰.

Tuzcu-zâde Memiş Ağa'nın en kuvvetli yardımcılarından biri olan Hacı Salih-oğlu Ali, Trabzon vâlisi Süleyman Paşa'ya hitaben yazmış olduğu bir mektupta şöyle diyordu:

²⁰ Elimizde mevcûd vesikalarda ve bu devre âit vekayinâmelerde, Trabzon'un istirdadı ve eşkıyanın dağılması hakkında fazla bir malûmat yoktur. Ancak hâcegân-ı divân-ı hümâyûn ser-halife-i mektubî sabık Mehmed Emin Efendi'nin tahriratları hülâsasında bu mesele hakkında epey izahat vardır. Bk. *Tahrirat*, Hat. hüm. tas. No. 22607, 22614/M, Baş.bk. Arş.

«*Velîyy'ün-nî'amım devletlû merhametlû efendim hazretleri Hâk-i pâ-yi hâcet-revay-i merhamet-i velîyy'ün-nîâmîlerine niyaz kullarıdır ki merhametlû efendim velî-nîmet efendimin kullarına olan inâyet ve ihsan ve kerem lâyu'ad ve lâyuhsa Lâkin efendim emr-i hatar eyledim Küfran-ı nîmet oldum Bir alay melâin-i müf-sidler kulunuzu şaşrttılar Bilemedim efendim estağfirullah hata ettim Bâdeleyevm bir kimesnenin sözüne bakmam Hizmet-i Velîyy'ün-nîâmîlerine vüs'um miktarı bezli cûd edeyim Kerem buyur inâ-yet buyur merhamet eyle Efendimiz bir vezir-i âlişansın her nekadar isyan eyledim ise ind-i devletlerinde afv keşide buyurup aîm al-lah... bâd el yevm Efendimizin ne güne emr-i irâde-i velîyy'ün-nîâmîleri buyrulursa bezli cûd edeceğimiz talâk-i selâse üzeri-mize olsun Mubarek aziz başın için kulunuzu azad eyle Ruhsat ferman buyrulursa hâne-i âcizânemize gideyim Emr-i devletle-rinden tışarı hareket etmek haddim olmayıp kulunuza bu kere ruhsat inâyetleriniz buyrulmasını şân-ı şevketlerinden niyaz kul-ları olduğumu mubârek hâk-ipây-i devletlerine arz-ı hâle cesaret kıldını herhalde lûtf-ı kerem-i merhamet ve inâyet-i emr-i ferman devletlû velîyy'ün-nî'amım efendimindir.*

Bende

*Ali El-hac Salih-oğlu kulları».*²¹

Bu ifâdeden, hükûmetin tazyiki karşısında âsilerin dağıldığını ve hattâ bir kısmının afv talep edecek duruma geldiğini açıkça anlamaktayız. Demek ki avnesinden büyük bir kısım, Tuzcu-oğ-lu Memiş Ağa'yı yalnız bırakmışlardı. Bu sebebe mebni, Memiş Ağa da Rize ve Of havalisine, esas taraftarlarının bulunduğu yere giderek kuvvetlerini takviye etmek mecburiyetini duydu.

Arkadaşlarının ve hattâ damadı Kalıcı-oğlu Osman Bey'in ken-disini terk etmeleri üzerine, Trabzon havalisinde barınmanın müm-kün olamayacağını idrâk eden Tuzcu-zâde Memiş Ağa, evvelâ Rize'ye kaçtı ve buranın eşrafından Kara-İbrahim-oğlu Hasan Ağa'nın konağına saklandı. Lâkin, Ali Paşa'nın ve sair mütesel-limlerle voyvodaların kuvvetlerini uhdesinde cem'eden Süley-man Paşa, Memiş Ağa'yı Rize'de serbest bırakmadı. Derhal, Şa-tır-zâde Osman Bey'in oğlu Mehmed Ağa ile Rize mütesellimi

²¹ *Mektup*, Hat. hüm. tas., No. 22583/B, Baş bk. Arş.

Tahir Ağa'yı Muharrem 1232 (Aralık 1816 sonlarında) 2500 ki-şiyile tâkibine memur etti. Fakat Memiş Ağa, bunlara mukavemet edecek kadar yeni bir kuvvet toplamaya muvaffak olamadığı için, Rize'de de duramadı. Mehmed Ağa ile Tahir Ağa'nın maiyetinde olan kuvvetlerin, ikamet eylediği haneyi muhasara edeceklerinden bir gün evvel, tek başına yola çıkarak Of'a kaçtı. Buranın hem daha ziyade halkı kendine taraftar ve hem de arazisi müsâit idi. Memiş Ağa bu kasabanın dağlık, kayalık, sarp vâdilerinde yaşa-yan şakiler arasına tekrar iltica etmiş bulunuyordu. Henüz tamamen teslim olacak kadar âciz vaziyete düşmüş değildi.

Süleyman Paşa'nın Rize'ye göndermiş olduğu kuvvet ise daha ileri gidememiş; Memiş Ağa'yı tâkip için Of havalisine gitmekten çekinmişti. Trabzon vâlisi Süleyman Paşa, yardımına gelen kuv-vetleri kâfi görmediğinden şimdi Çıldır Vâlisi ile Erzurum vâlisi M. Celâleddin Paşa'nın Bayburd üzerinden harekete geçmeleri husu-sunda, Babıâli'nin emrini talep ediyordu²². Fakat vezir-i âzam Meh-med Emin Rauf Paşa, şarkta her zaman için Rus tehlikesinin mevcut bulunduğu, aynı zamanda Selim Paşa-zâde Ahmet Bey hâdisesi devam etmekte olduğu mütalâasıyla, bu kuvvetleri Of üzerine sevketmenin doğru olamayacağını dermeyan eyledi. Hatta bir aralık askeri harekâta nihayet verilerek, Tuzcu-oğlu ile anlaşmak meselesi dahi ortaya çıktı. Memiş Ağa isyandan vaz geçip teslim olduğu taktirde afvedilecekti. Bu teklif, Kastamonu ve Bolu mu-tasarıfı Ali Paşa tarafından yapılacak ve Tuzcu-oğlu kabul ettiği taktirde, mezkûr sancak dahilinde iskân olunacaktı. Sadriazam'ın bu fikri, İstanbul'da akd olunan müşâvere meclisinde pek müsâit karşılandı ve nihayet Sultan İkinci Mahmud da:

«*Rus tehlikesi ve Selim Paşa-zâde Ahmet Bey'in tehlikesi mevcûd iken Çıldır Vâlisi'nin buraya tâyin olunması muvafık de-ğildir. Ali Paşa da teklifi gizli yapstn halk duyarsa çok fena te'sir eder»*²³ dedi.

Süleyman Paşa ile Ali Paşa, bu emr-i hümâyûn gereğince meseleyi tetkikten sonra durumu Memiş Ağa'ya bildirmek üzere, Of'a bir heyet göndermeğe karar verdiler. Ali Paşa adamların-

²² *Artta*, Hat. hüm. tas., No. 22815/B; *Tahrirat*, ayn. yer. No. 22598, 22601, Baş bk. Arş.

²³ *Telkiz*, Hat. hüm. tas., No. 52810; *Tahrirat*, ayn. yer. 22601/A, Baş bk. Arş.

dan silâhşor Ali Ağa'yı, Süleyman Paşa'da Baş-çavuş'unu bu işe memur etti. Giden murahhaslar, Padişah'ın, Tuzcu-oğlu ve oflu hakkındaki fermanlarını ayrı ayrı tebliğ eylediler. Bunu müteakip, on gün kadar kasabada kaldıkları halde, ne Memiş Ağa'nın teslim olacağına ve ne de ahalinin bunu teslim edeceğine dâir müsbet bir cevap alamadıkları için, nihayet 28 Şubat 1817 tarihinde geri dönmek mecburiyeti hasıl oldu²⁴.

Mezkûr murahhaslardan sonra, kapu-kethüdası Hasan Efendi ve Trabzon müftüsü Hasan Efendi ile Gümüşhâne emini Ali Şefik Efendi gibi daha itibarlı şahsiyetlerden müteşekkil bir heyet bu işe memuren Of'a gönderildi. Bunlar da Tuzcu-zâde'nin, teslim olduğu taktirde afvedileceğini bildirdiler. Lâkin bir kısım halkın, Memiş Ağa'yı teslim razı olmasına rağmen, diğer mühim bir kısmının muvafakat etmemesi hasebiyle, hiç bir netice elde edemeden bunlarda 9 Nisan 1817 de geri döndüler²⁵. Süleyman Paşa, vaziyeti yeniden İstanbul'a bildirdi ve muhakkak surette Memiş Ağa'nın üzerine askeri kuvvet gönderilmesi lâzımgeldiği hususunda ısrar etti. Meseleyi sühuletle halletmeğe imkân yoktu. Of havalisindeki şakiler, Memiş Ağa'yı müdafaaya yeniden karar vermişlerdi. Trabzon Vâlisi'ne yardıma gelen Ali Paşa, Sadaret-kaymakamı'na yazmış olduğu bir mektupda, şöyle diyordu:

«Saadetlû mürüvvetlû vefa-şîârtım sultanım ağay-ı âli-kadr hazretleri

... Me'mur buyrulmuş olduğumuz günlerden bu ana kadar hakimâne ve âcizane leyl ü nihar vuku' bulmuş fesadın ref'inden bir dakika hâli olduğum yoktur Her ne kadar maslahat muharebeye kalmış ve tedbiri muharebedir diye iş'ar olunmuş ise de yine iş'arları vechile maslahatın bir kolay tarîkine bakılmakta ise de ah birâder bu havalinin mizacları bir diyârın mahlûkuna benzemez ve karar verilen maslahatları bir gün devam bulmaz televvün olunur Adamları böyle muharrik-i fesattır ve derece-i televvünleri tahrir ve ifâdeye gelmez ki beyan edelim Hemen Rab-bim tevfiik kerem eyleye âmin...»²⁶

²⁴ Tahrirat, Hat. hüm. tas., No. 22600/B, C, 22602/D, Baş.bk. Arş.

²⁵ Telhis, Hat. hüm. tas., No. 22600, Tahrirat, ayn. yer., No. 22600/A, Baş.bk. Arş.

²⁶ Mektup, Hat. hüm. tas., No. 22600/F, Baş.bk. Arş.

Babîâlî de artık bu işe bir netice vermek, meseleyi kökünden halletmek zamanı geldiğine ka'ni oldu. Süleyman Paşa'ya ve sâir sancak beylerine, mutasarrıflara lâzımgelen emirler verildi. Yalnız mevsim kış olduğu için askeri harekât yaza bırakıldı. Recep 1232 (Mayıs 1817) de hazırlıklara başlanarak bu ayın sonunda harekete geçildi. Seyyid Ali Paşa, Süleyman Paşa başta olmak üzere diğer ümera, Gönye, Livana, Acara, Lazistan ve Batum havalisinden gelen kuvvetlerde dahil, dört taraftan Of havalisini muhasara altına aldılar²⁷. Nihayet, takriben 25-30 bin kişilik bir kuvvetle hücumu geçilip, iki ay kadar devam eden bir mücâdelenin sonunda, âşîler mağlûp edilerek Tuzcu-oğlu Memiş Ağa 15 Zilhicce 1232 (26 Ekim 1817) tarihinde elde edildi²⁸ ve 100 yaşını mütecâviz olduğu hâlde hemen boynu vurularak kellesi divan kâtibi Hüseyin Efendi vasıtasıyla İstanbul'a gönderildi²⁹. Memiş Ağa'ya refakat eden diğer şakiler dağıldı. Etraftan toplanmış olan kuvvetler yerlerine gönderildi ve donanmada İstanbul'a avdet eyledi. Bilâhîre Tuzcu-zâde'nin emlâki hükûmet tarafından musadere olunarak servetinin mühim bir kısmı yağmaya uğramış, bu işlerde muvaffakiyet gösteren hükûmet erkânı kürklerle taltif edilmişti. Artık Tuzcu-oğlu meselesi kapanmış görünüyordu³⁰.

II

MEMİŞ AĞA'NIN DAMADI KALCI-OĞLU OSMAN BEY İLE OĞLU AHMED AĞA'NIN İSYANLARI

Tuzcu-zâde'nin katlini müteakip, şakilerin elebaşlarından Hacı Salih-oğlu Ali Trabzon'a, Kalcı-oğlu Osman Bey de Sürmene'ye yerleştirilmişlerdi. Bu suretle ihtilâl erbabını bir arada tutmamak ve yeni bir hâdise çıkarmamak isteniyordu. Fakat bir kaç ay sonra bunlar, tekrar eski kasabalarına dönmek istediklerinden sızlanmağa başladılar. Vâli Süleyman Paşa ile aralarında yeni bir ihtilaf çıkmak üzere iken, Babîâlî'nin Süleyman Paşa'yı Alâiye

²⁷ Tahrirat, Hat. hüm. tas., No. 22602/G, 22607, Baş.bk. Arş.

²⁸ Tahrirat, Hat. hüm. tas., No. 22592/A, Baş.bk. Arş.

²⁹ Tahrirat, Hat. hüm. tas., No. 22602/C, 22614/C, Baş.bk. Arş.; Minas Vardabet Bijişkyan, Pontes yâni Karadeniz tarihî, Venedix, 1819, r. 94 (Ermenice).

³⁰ Arıza, Hat. hüm. tas., No. 22617; Vesika, No. 9392, Muallim Cevdet dahiyye tasnifi, Baş.bk. Arş.

sancağına tâyin suretile meseleyi hallettiğini görüyoruz (Şubat 1818 = Rebiülâhîr 1233)⁸¹.

Münhâl kalan Trabzon eyaletine ise şakileri esaslı surette te'dip maksadiyle kapudan-ı derya olan Husrev Mehmed Paşa nasbolunmuştu. Husrev Paşa, İkinci Mahmud'un bir an evvel yeni vazifesine başlaması hususunda vermiş olduğu müteaddit emirlere rağmen⁸², Trabzon'a çok tehirle gitti ve ilk iş olarak buranın âyanından olup, evvelce Süleyman Paşa ile birlikte şakilere karşı mücadele eden Şatır-zâde Osman Beyi iltizam eyledi. Diğer ağalara nazaran, onunla daha ziyade samimi oldu. Lâkin bu hâl, Kalcı-oğlu Osman Bey ile Hacı Salih-oğlu Ali'yi şüpheye düşürdü. Eski rakiplerinin, yeni vâli ile bu kadar çabuk ahbab olmasından endişe ettiler; başlarına bir felâketin gelmesi ihtimalini düşünerek bir araya toplanmaya karar verdiler. Bunun üzerine, ancak Sürmene'de ikametine müsâde edilen, Tuzcu-zâde Memiş Ağa'nın damadı Kalcı-oğlu Osman Bey, 4-5 bin kişilik maiyeti erkânı ile Trabzon'da oturmayı teklif eyledi. Fakat Husrev Paşa bunu kabul etmedi. Zira Memiş Ağa hâdisesinde bunların oynamış oldukları rolü herkes biliyordu. Binaenaleyh talepleri reddolundu⁸³. Bu menfi cevap, sükûnet hâlinde bulunan Tuzcu-oğullarını fena hâlde kızdırdı. Derhal Sürmene'li Deli Ahmed, Alaybeyi-oğlu ve Gümrükcü-oğlu gibi diğer bâzılarını da kendilerine uydurarak yeniden bir ayaklanma manzarası gösterdiler. Bunların ahvâl-i ruhiyesini gayet iyi bilen bâzı kimseler bilhassa silâhşoran-ı hasseden Ali Ağa, vaziyetten çok endişe etmiş ve işi yatıştırmak için Babîâli'ye mektuplar göndermişti ki bunlardan birinde şöyle demektedir:

«... Husrev Paşa şakilerin hareketini güç tenkil edebilir Zira Of ve Sürmene dedikleri mahallerden yetmiş seksen bin çakmak çakar ve bunlar bâlâda mezkûr Kalcı-zâde ve sâir ağvat-ı merkumenin başında dönerler Kezâlik Hacı Salih-oğulları dahi asker sahipleri ve cümlesi hem-dest-i ittifak oldukları hasebiyle behemhâl mukabeleye tasaddi edecekleri nümudardır...»⁸⁴.

Lâkin bunlar hiç bir fâide temin eylemedi. Babîâli'nin Husrev Paşa'ya büyük bir itimadı vardı. Şakilerin dilekleri yerine getiril-

⁸¹ *Mühimme defteri*, No. 237, s. 210 ve 258, Baş.bk. Arş.

⁸² *Mühimme defteri*, No. 237, s. 213, 219, Baş.bk. Arş.

⁸³ *Takrir*, Hat. hüm. tas., No. 22563, Baş.bk. Arş.

⁸⁴ *Takrir*, Hat. hüm. tas., No. 22563/C, Baş.bk. Arş.

mediği için artık yeni bir isyan hareketi muhakkaktı. İki tarafta hazırlıklara başladı. Evvelâ fesadın tahrikçisi olan Kalcı-zâde Osman Bey, Hacı Salih-oğlu Ali ile ittifak etti. Bilâhîre bunlardan birincisi Sürmene'de, diğeri Trabzon'un Vakıf karyesinde; Hacı Salih-oğlunun kayın pederi İnesil âyanından Dede-zâde Süleyman Bey de Görele kazasında ve Deli Ahmed ile Alaybeyi-oğlu Çavuşlu mevkiinde fiilen isyan harekâtına geçtiler⁸⁵.

Evvelki benzeri hâdiselerde olduğu gibi bu defa da hükümet erkânı ve taraftarını, evvelâ anlaşma yoluyla âsilerin elebaşlarını yakalamaya teşebbüs ettiler. Derhal herhangi bir hâdiseye sebebiyet vermek istemiyorlardı.

Bu maksadla, Şatır-zâde, Kalcı-oğlu Osman Bey ve Hacı Salih oğlu Ali ile ayrı ayrı görüşmeler yapılarak bunları teker teker elde etmek ve birbirine düşürmek istediler ise de muvaffak olamadılar. Şakiler bilfiil mücadeleye karar vermiş olduklarından bütün teklifleri reddediyorlardı. Nihayet İnesil âyanından Dede-zâde Süleyman Bey'in, 200 kişiyle Görele kasabasından taarruza geçmesi üzerine, isyan fiilen başlamış oldu.

Bu durum karşısında Trabzon vâlisi Husrev Paşa da, Canik, Lazistan ve Şarkî-Karahisar havalisinden toplamış olduğu kuvvetlerle 20 Rebiülevvel 1234 (17 Ocak 1819) tarihinde mukabil harekete geçti; evvelâ Osman Bey'in yeğeni Deli Mehmed'in konağı muhasara edildi. Lâkin Mehmed Ağa firar ettiğinden âilesi efradı yakalanarak Trabzon'a gönderildi⁸⁶. Daha sonra da, Dede-oğlu Süleyman Bey, müdafaa hâlinde bulunduğu kendi konağı dahilinde kuşatılarak, üç adet top ve mühim miktardaki malzeme ile birlikte Husrev Paşa kuvvetlerinin eline düştü. Polatane üzerine giden kuvvetler ise, Kalcı-oğlu Osman ile Hacı Salih-oğlu Ali'yi Tonya'ya firara mecbur etmişlerdi. Bunların maiyetlerinde bulunan Bahadır-oğlu, Hacı Fettah-oğulları, Pir Ali ve sâire gibi daha bir çok şakilerin de cürümlerini itiraf ile eman talep ettiklerini görüyoruz⁸⁷.

Asilerin bu âkibeti Husrev Paşa'yı muvaffak olduğu ümidine düşürdü; vaziyeti derhal merkeze bildirerek, elebaşların katli hususunda ferman istedi. Müteaddit defalar, şakiler ile hükümet arasında elçilik vazifesini gören Silâhşoran-ı hasseden Ali Ağa'nın

⁸⁵ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22563/A, Baş.bk. Arş.

⁸⁶ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22563/A, 22597, Baş.bk. Arş.

ayrı bir tahrir ile, biraz daha ihtiyatlı davranılmasını ve Kalcı-oğlu ile Salih-zâdenin şimdilik cürümleri afvolunup, bilâhîre müsâit bir vakitte boyunlarının vurulması muvafık olacağı hususunu bildirmesine mukabil; sadrıazam Derviş Mehmed Paşa da bir an önce meselenin hâllini istediğinden, Husrev Paşa tarafını tuttu ve bu hususta Padişah'a sunduğu tahrirde şöyle diyordu:

«... Çünkü Trabzon vâlisi müşarünileyh maslahata kendisü mübâşeret edüp bu surete getirmiş ve hüsni hitamı me'mûldur diyerek ferman istemiş olduğundan şimdiki hâlde bunun münâsibi mübâşir irsâlden ve sair suretten kat-ı nazarla maslahatın ilerisini dahi müstakillen müşarünileyhin re'y ve uhdesine ihâle etmek sureti olmağla heman tahriri vehile merkumanın îdam ve izâleleri için iktizası vehile ferman-ı âli ısdar ve kendisine dahi taraf-ı çâkerîden cevap tahririle çünkü maslahata mukaddem şuru' etmiş ve muahheren dahi kesb-i suhûlet eylediğini iş'ar eylemiş olduğunuzdan işte tahririniz vehile ferman-ı âli gönderildi ve maslahatın gerisi dahi zâtınıza havâle olundu şöyle ki merkumların def'ü tenkilleri üzre maslahatın zir-ü balâsına dikkat ederek bir gâne gaile hudusu ile uzamıyacağını aklınız keser ise ber mucib-i ferman-ı âli icrasına mübâderet ve ilerüsü uymayacak ise ana göre hareket eylemeniz lâzımdır denilerek maslahatın külliyyen kendi re'y ve uhdesine muhavvel ederek iş'ar olunması sureti usûl-i maslahata muvafık görünürse de keyfiyyet hâk-i pâ-y-i hümâyûn-ı şâhâneye arz ve istîzan olunup ol babda her ne vehile irâde-i seniyye-i cenâb-ı cihanbâni sünuh ve sudur eder ise ana göre muktezay-ı münîfi icra olunmak lâzımgeleceği beyn'el-hüzzar tezekkür olunmuş ve evrak-ı mezkûre... takdim kılınmış idüğü muhat-ı ilm-i âlileri buyruldukte emr ü ferman şevketlü Efendim Padişâhım hazretlerininindir».⁸⁷

Mahmud II. nin bu maruzata vermiş olduğu cevap şudur:

Benim vezirim

Tahririn maali mâlûm-ı hümâyûnum olmuştur Müşarünileyh çünkü bu maddeyi bilâ istizân meydona çıkarmış ve kuvve-i karibeye geldiğini inha ediyor Şimdi hilâfına bu taroftan re'y olunmak münâsib değildir zannedirim Mecliste karar verildiği vehile istida eylediği evâmîr irsâl olunup tarafından dahi tahrirde beyan eylediğin vehile cevap tahrir oluna».⁸⁷

⁸⁷ Tahrirat. Hat. hüm. tas., No. 22593, B3g.bk. Arş.

Lâkin mesele hiç de ümit edildiği gibi netice vermemişti. Hükûmet erkânı, işin kuvve-i karibeye geldiğini zannederlerken, isyan hareketinin birden bire genişlediğini görüyoruz. Tuzcu-zâde Memiş Ağa'nın hareketi esasında olduğu gibi, bunda da, bir dağılma devresinden sonra, yeniden bir canlanma ve hükûmet kuvvetlerine karşı mukabil taarruz safhası baş gösterdi. Husrev Paşa, Kalcı-oğlu Osman ve Hacı Salih-oğlu Ali Ağa'larla uzun müddet uğraşmak mecburiyetinde kaldığından, Babıâli, muvaffakiyetsizliğine binaen kendisini 1236 (1820/21) senesinde Trabzon vâlliliğinden azletti⁸⁸ ve yerine Salih Paşa nasbolundu. Bu suretle mes'elenin suhuletle hâl olunacağı zannediliyordu.

Yeni gelen vâli, meseleyi anlaşma yoluyla halletmek istemiş ve bu sebeple eşkiya reislerine, âyandan olan bazı kimselere ve halka nasihatlarında bulunmuş ise de arzusuna muvaffak olamamıştı. İsyankâr bir ruh iktisap etmiş bulunan ahali Vâli'nin sözlerine ehemmiyet vermediğinden, Salih Paşa da eşkiyanın izalesine karar verdi ve üzerlerine hazinedarı vasıtasıyla kuvvet gönderdi. Bu hâl, isyanın daha ziyade inkişafına vesile olduğu için merkezden tekrar yardım talebinde bulunmak icâbettir⁸⁹. Lâkin durum bir kaç sene evvelki gibi değildi. Şarkta, İranlılar'la aramızda mücâdeleler başlamıştı. Garpta ise Yunan millî hareketleri baş göstermiş bulunuyordu. İmparatorluğun nâzik bir anında, dahili harpla, müslimanları birbirine kırdırmak siyasetini uygun görmeyen sadrıazam Ali Paşa, Trabzon Vâlisi'nin bu arzusunu yerine getirmedi. Bu hâdise üzerine, iki taraf arasında bir ihtilâf hâsıl olduğunu görüyoruz. Salih Paşa, Trabzon vilâyetindeki isyan hareketi tenkil edilmeyecek olursa, kısa zamanda her tarafa sirayet edecek diyor; Vezir-i âzam da Şark hudutları üzerinde yeni yeni hâdiseler vukubulurken, Rize ve Trabzon havalisine asker göndermenin doğru olamayacağını ileri sürüyordu⁹⁰. Bu müzakeratın sonu, şakilerin daha ziyade kuvvet kesbetmesine sebep olmuş ve Tuzcu-zâde Memiş Ağa'nın oğlu Ahmed Ağa'nın da isyan bayrağını açarak eniştesine iltihakıyla neticelenmişti.

Ahmed Ağa, bir kaç senedir Of havalisinde devlete sâdik bir fert olarak oturup dururken bu havalinin eşrafından olan Büber-oğlu Memiş Ağa'nın kızını aldıktan sonra, kayın pederinin

⁸⁸ Telhis, Hat. hüm. tas., No. 22596, Baş.bk. Arş.

⁸⁹ Telhis, Hat. hüm. tas., No. 22596, melfufu, Baş.bk. Arş.

teşvikiyle, babasının intikamını almak üzere, eniştesi Kalcı-zâde Osman Beyle 1821 senesinde birleşti. Zorbaları müteakiben 5 Aralık 1821 tarihinde, taraftarlarıyla beraber Rize'nin Karadere köyüne dahil olmuş ve buradaki şakilerle birlikte iki saat mesafedeki Oma köyünü basmışlardı. Karadere kadısı Hasan Efendi'nin nasihatlerine rağmen bunlar, mücadeleden imtina etmemişler hattâ diğer civar köyleri de hâkimiyetleri altına almaya çalışmışlardı.⁴⁰ Vaziyet birdenbire tehlikeli bir durum arzutmeye ve âsfler lehine hiç ümit edilmedik şekilde inkişafa başlamıştı. Günler geçtikçe müşkilât artıyordu.

İşte bu sıralardadır ki Babıâli'nin merkezden, Dergâh-ı âli kapucu-başlılarından Mehmed Ağa'yı göndererek, Trabzon dâvasını halletmek istediğini görüyoruz. Tam bir salâhiyet ile Şarka hareket eden Mehmed Ağa, Canik havalisine vasil olunca Çarşamba kazası civarında âsilerden bir kaç yüz kişilik bir guruba tesadüf etmişti. Bunlara niçin isyan ettiklerini ve neden dağa çıktıklarını sordukta; hepsinin birden vergilerin fazlalığından ve tahsildarların tazyikinden şikâyet ettiklerini gördü. İlk iş olarak vergilerini tenzil ve borçlarını afvetmek suretiyle bunları köylerine geri gönderdi⁴¹. Bilâhîre Polatane civarındaki Vakf-ı Hâtuniye karyesinde de aynı şekilde muamelede bulundu. Bu suretle vaziyeti islâh ederek bir çok yolsuz hareketlerin önüne geçen ve şakilerin bir kısmını dağıtan Mehmed Ağa, nihayet Trabzon'a vasil oldu.

Fakat şehrin önüne geldiği zaman kal'a kapularını kapalı buldu. Şehir halkı Polatane'deki âsilerin korkusundan kapıları kapamışlardı. Mehmed Ağa, onları evvelce dağıtmış olduğundan buradakileri temin ederek kapıları açtırdı⁴¹. Halka, ne vazife ile Trabzon'a geldiğini beyan eyledi. Orada da ahvali teskin ettikten sonra Rize'ye geçti; Rize'de ilk iş olmak üzere, ulemâyı ve halkı toplayarak, getirdiği emr-i âliyi okudu. Daha sonra da Tuzcu-zâde Ahmed Ağa ile Büber-oğlu taraftarlarını iknâ ederek bunları isyandan vazgeçirmeye muvaffak oldu.

Mehmed Ağa bu işte hakikaten büyük bir başarı göstermişti. Köylü, âsî reislerini terk edince, Ahmed Ağa, Büber-oğlu, Kalcı-oğlu ve sâir emsâli yalnız kalmış, nihayet bunlar da mecburen inkiyad eylemişlerdi. Diğer taraftan, bu havaliden külliyetli

⁴⁰ *İlâm*, Hat. hüm. tas., No. 22565, Baş bk. Arş.

⁴¹ *Tahrirat hâlâsaları*, Hat. hüm. tas., No. 22592 Baş bk. Arş.

miktarda asker toplanarak Faş havalisine sevk edilmişti. Tuzcu-zâdelardan olan Tahir, Abdülkadir ve Abdülâziz de devlet hizmetine alınmak suretiyle, ileride çıkarılması muhtemel gailelerin önüne geçilmiş oluyordu. Nihayet Mehmed Ağa, ahvali teskin ettiğini, bütün bu hâdiselere sebep de Salih Paşa'nın idaresizliği olduğunu Padişah'a bildirmesinden dolayı Salih Paşa azlolunarak, yerine tekrar Husrev Mehmed Paşa Trabzon vâililiğine getirildi (Rebiülâhîr 1237 — Ocak 1822); kapucu-başı Mehmed Ağa da Trabzon mütesellimi olarak kaldı.⁴²

Şatır-zâde Osman Bey'in ayaklanması : Kapudan-ı derya Husrev Mehmed Paşa'nın ikinci defa Trabzon vâililiği esnasında, mezkûr vilâyette sükûnetin hüküm sürdüğünü görüyoruz. 1825 senesinde, Çeçen-zâde Hasan Paşa'nın bu vazifeye nasbına kadar, Trabzon ve Rize havalisindeki âyândan hiç biri baş kaldırmadılar. Fakat Husrev Mehmed Paşa'nın ayrılması üzerine yerine getirilen Çeçen-zâde ile Şatır-zâde Osman Bey arasında başlayan imtizacsızlık, yeniden bazı vak'alara sebep olacak gibi göründü. Tuzcu-zâde Memiş Ağa vak'asında, hükümet kuvvetleriyle birlikte müştereken hareket eden bu iki Ağa, şimdi birbirlerini çekemiyorlardı. Çeçen-zâde'nin Vâli olması, Şatır-zâde'yi dilgir etmiş olacak ki Osman Bey, dâima Hasan Paşa'ya muhalefet ediyor ve bu sebebe mebni yeni vâli, Şatır-zâde'nin Trabzon'dan çıkarılması hususunu, Babıâli'den talep etmeğe başlamış bulunuyordu. Çeçen-zâde Hasan Paşa, 25 Ramazan 1240 (13 Mayıs 1825) tarihli bir mektubunda şöyle demektedir :

«... Trabzon'da âyânlık dâiyesinde olan Şatır-oğlu Osman Ağa otuz kırk seneden berü Devlet-i aliyye sâyesinde âyân-ı belde bulunup akdema mirâhur-ı evvel pâyesi ile kadri terfi olunarak dergâh-ı âli kapucu başlığı ihsan-ı şâhâne buyrulmuş ve rütbesi sebeble eslâfımız vüzeray-ı izâm hazaratından hakkında riâyet ve hürmet kılınmış olmağın bu suretle vâki' olan umur-ı mühimme-i Devlet-i aliyye ve hidemat-ı seniyyede sarf-ı mâye-i gayret ve şükranı tediye için dâima ibraz-ı sadakat ve izhar-ı hüsn-i hizmet eylemek fariza-i zimmeti iken maiyetine inâyet buyrulan ni'met ve lütfu bilmeyüp ikaz-ı fetret ve nifak vâdile-

⁴² *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22592; *İlâm*, ayn. yer, No. 22565/B; *Arıza*, ayn. yer, No. 22565/C, Baş bk. Arş.

rinde Of ve Rize ve Sürmene eşkiyalarından bir alay şekavetkârı sahabet ve rizeli Tuzcu-oğulları Tahir ve Abdülkadir ve Abdülaziz nam şekavet-pîşeler akrabası bulunup anları dahi sahabet ederek vüzerâ-i îzamın kesr-i nüfuzuna sâil ve emval-i fukara ve raiyeti me'kel ve katl-i nüfus ile ülfet ve kâr-ı mefâsidine revaç ile dâima hile-i bedâlar icad ve Trabzon'ı giriftor-ı ihtilâl ve ifsad ve infaz-ı irâde-i âliye mugayeret ve Trabzon'a vâli olan vülât-ı îzam vürûduna kadar mütesellimi olduğu vüzeraya ibtida bir kaç mah muvafakat gösterip hakkında hüsn-i şehadet tahsil ettikten sonra nihayet mecbûl olduğu fi'lini işleyerek vâli-i eyâlet olanları ihanet ve hiyaneti müddet-i medidenberü mütad idüp şirâze-i belenin fesh-i nizâmına bâdi ve sâir umur-ı mühemmenin ifsadı ile erbab-ı bagy-ü şekaveti tahrik ve ihtilâlden hâli olmayup otuz seneden berü ülfet ettiği mefsetetini hakk-ı çâkeranemde dahi icraya ictisarı cezm olundıkta bu san'at-ı keriheden keff-i yed etmesi bi'd-defaat tenbih ve vesoya olundıkça suret-i haktan görünüp istikamet suretlerini ifâde ederse de yine ihfâ-i mecbûl olduğu tab-ı fesadından fârig olmayarak ihtilâl her taraftan tahakkuk ve elli ıaltmış günden berü mintarafillah mizacsız bulunduğumuz evanı tamam fırsat ve ganîmet addedüp matlub-ı ulya buyrulan merhum Hacı Salih Paşa bekayası ve atufetlü Kapudan-ı derya ve Hâfız Ali Paşa hazarâtı bekayaları ve kalyoncu neferatı hususunu tâtil maksadile Sürmene ve Rize taraflarını tahrik ve idlâl ve cemiyet ettirüp taraftımıza suret-i haktan göründüğü yine iğmaz olunarak def'ileri için gitmeyi iltimasıyla gönderildikte eşkiyaların içerüsüne varıp fesadlarına takoyet vererek nefsi-i kal'aya hücum dâiyesinde oldukları teyakkun olundukta taraftımızdan biraz asker gönderilip bir kaç defâ muharebe ve avn-i bâri ve kuvve-i teveccühat-ı şehriyâri ve hüsn-i devlet-i veliyyün-niâmîleri ile fesadlarını baş edemeyeceklerini cezm ederek kendi kendilerine mumailehîn tahrik ve hilesi ile nedamet ve itaati taahhüd misillü dehâlet suretlerini gösterdiklerinde vakt-ü hâl mülâhaza olunup bir defâ Madenlere ve Canik'e azimet ve bir kere Anapa'ya varılıp emr-i muhafazası bir suret-i haseneye rapt ile avdet edeceğimiz zamîmesine mebnî bâdehu iktizası deri devlet-medâra niyaz olunarak bir nizâmına müsâde isticlâbına kadar şimdilik sükût ile muamele olundu ise de mumaileh Şatır oğlu elyeom şehre gelmeyip hâlen Yumra'ya bir kaç mesâfe ko-

nağında ikamet ve fesaddan hâli olmayarak bir taraftan Sürmene ve Rize ve Of kazaları ile Gönnye sancağını tahrik ve bir fesad ihtiyar edeceği numûdar olmağla mumailehîn te'dip ve islah için bilâd-ı âhere nefy ve iclâ olmadıkça Trabzon sancağı çirkâb-ı fesâdından tathir ve rehayap olmayacağı zâhir ve bedîdar ve alâ hâlihi kalsa mumailehîn fesad ve ihtilâli hasr-ı evkat etmekten başka bir maslahatın hüsn-i suhuletine muvaffak olunmayacağı emr-i âşikâr olduğundan suret-i hâlin derbar-ı mâ'delet-karara inhası ile iktizasının icrası istida olunmak icab-ı hâlden olmakla iltimas-ı übeydanem muvafık-ı irâde-i seniyye ise mumailehîn diyâr-ı bâdeye nefy ve iclâsile livâ-i mezburu ifsad ve ihlâlden ve fukaray-ı raiyeti enva-ı mezâlîm ve taaddisinden tahlis için ferman-ı kati'ül-burhan ısdar ve mahall-i menfasına isâle me'mur-ı mahsus ile tisyar buyrulmak menut-ı irâde-i seniyye idüğü arz ve beyânile ... emr-ü ferman devletlü inayetlü ... Efendim Sultanım hazretlerindir.

Bende

El-hac Hasan

Vâli-i Trabzon ve muhâfız-ı Anapa⁴³

Hasan Paşa'nın bu şikâyetnâmesi üzerine, sadriazam Selim Mehmed Paşa derhal vaziyetin tahkikini istemiş ve hâdisenin, Trabzon vâlisi Hasan Paşa'nın lüzumundan fazla sert hareketinden mütevellit olduğunu anlamıştı. Şatır-zâde Osman Bey, Vâli'ye itimat edemediği için Trabzon'a dönmüyor, âsilere istinat ediyor ve bu sebepten köylünün bir kısmı yine mutazarrır oluyordu. Hasan Paşa, Babiâli'nin mezkûr meselede ağır davrandığını hissedince, bu defa, köylüyü tahrik ile, Şatır-zâde Osman Ağa'nın vilâyet hudutları dahilinden çıkarılması hakkında, Babiâli'ye, eşraftan 39 kişinin imzasını hâvi bir ariza göndertti.

İleride isyan faaliyetleri üzerinde duracağımız Tuzcu-oğullarından Abdülkadir ile Tahir Ağa'ların da durumunu açıklayan bu arizade şöyle deniliyordu:

«Şatır-oğlu Osman Bey'in çıkarılmasına dâir

Trabzon'daki ulema suleha müderrisin ve vâizin ve bilcümle ahalînin arz-ı halleri olan bu vesikada beyan edildiği üzre Trabzon vâlisi vezir Hasan Paşa hazretleri fukarayı ve raayayı vikaye

⁴³ Tahrirat, Hat. hüm. tas., No. 22616/E, Baş.bk. Arş.

etmektedir Memleketi himâye ve emr-i celilleri ifa ve icra idari tanzim hususlarında asla kusur etmemektedir bu suretle Trabzon ve havâlisindeki sükûnet uzun müddettenberi devam etmekte iken Trabzon âyânından Dergâh-ı âlf kapucu-başlılarından Şatır-zâde Osman bey tabiatında mevcut olan şekavetkâri derebeylik tavriyle harekete başlayup fitne ve fesâda sebep olmaktadır Bu suretle Vâli'nin nüfuzunu azaltmakta halka eziyet ve zulüm yapmaktadır Bundan maada Rize'deki Tuzcu-oğullarından Tahir, Abdülkadir ile de muhaberetta bulunup Sürmene ve civar nahiyelerdeki şakileri tahrik ederek türlü fesadlar çıkarmaktadır Bunları zaman zaman tahrik ederek toplu bir surette Trabzon üzerine hücum edüp halkın rahatsızlıklarına sebep olmaktadır Vâli Paşa hazretleri bunları kuvvetle tedip ederse de bir gaile çıkmaması için kendilerine ihtarda bulunmuştu Lâkin bu ihtara ehemmiyet vermediklerinden üzerlerine askeri kuvvet gönderilerek bir kaç gün mücadele edildi Şakiler bunun üzerine mukavemet edemeyeceklerini anlayarak araya adam koyarak afv talep ettiler Vâli Paşa bunların tamamen hakkından gelmek teşebbüsünde bulundu ise de ânî olarak rahatsızlanması üzerine yeni bir gailenin çıkmaması için şakiler afv edildi Lâkin bu hâli bir ganimet bilen şakiler Vâli'nin hastalığı ve Ramazan münâsebeti ile halkın istirahatatta olmasından istifade ederek derhal Gönnye sancağı havâlisinde faaliyeteye geçtiler Derebeyi ve âyânları işfale başladılar İnşallah Vâli hazretlerinin âfiyet bulmasıyla bu hareketler bertaraf edilecek ise de hepsinden evvel Şatır-zâde Osman Ağa'nın fena hareketlerinden dolayı Trabzon'dan nefyi lâzımdır Bu hususta bir emr-i celil gönderilmesi iktiza ettiği gibi Tuzcu-oğlu Tahir Abdülkadir ile Sürmene'deki şakilerin de tedipleri için ayrı ayrı emr-i şerifler gönderilmesi vilâyetin sükûneti ve temizliği için lâzımdır...»⁴⁴.

Fakat Babıâli bu işe kolay kolay muvafakat edemedi. Zira Osman Bey'in memleketten sürülmesi demek Tuzcu-oğlu âilesinin ve diğer şakilerin bunu vesile ittihaz ederek tekrar isyan etmeleri olacaktı. Halbuki bundan önce bu nevi bir harekâtın tenkili için senelerce uğraşmış ve ancak muvaffak olunabilmişti. Birkaç

⁴⁴ *Mazhar*, Hat. hüm. tas., No. 22616/J, Baş.bk. Arş. (bu vesikanın altında, egraftan 39 kişinin imzası vardır).

senedir devam eden sükûnetin yeniden bozulmasına kimse taraf-tar olmuyordu. Bilhassa Vezir-i âzam, bu yeni tahriklerin Şatır-zâdenin eli altından idare edildiğini bildiği için onu ceza ile memleketten çıkarmayıp, başka bir vazife ile diğer bir vilâyete göndermeği muvafık görüyordu⁴⁵. Bu hususta Padişah'ın da aynı fikirde olduğunu şu hatt-ı hümayûndan anlıyoruz:

«Trabzon vâlisi tarafından vurûl eden tahriratın işbu bend bend hulâsası manzûr maali mâlûm-ı hümayûnum olmuştur Havas beyninde bilmûzakere ser hadde beyan olunduğu üzre mumaileğ Osman Ağa'nın Erzurum mübayaacılığı ile eyaletten ihracı vakia münasip mütalâa olunmuş olmağla ol vechile icra olunsun Kaldı ki müşarünileğhin inhasına nazaran nüfuzu biraz gevşemesin gösterir her hâlde takviye-i nüfuzuna dâir tedbirin serian icrası elzem olduğu gibi mizaç-ı vakt ü hâli gözederek hakîmâne hareket ile bittedriç istihsâl-i hüsn-i nizâma dikkat ve ihtimam ve bu aralık bir gâne hâdisi çıkarmamağa gayret ve ikdam eylemesi dahî etrafı ile yazılsun»⁴⁶.

Bu karar üzerine 24 Şevvâl 1240 (11 Haziran 1825) tarihinde Şatır-zâde Osman Bey'e resmen Erzurum mübayaacılığına tâyin edildiğine dâir bir hatt-ı hümayûnun gönderildiğini ve müteakiben kendisinin mezkûr vazifeye hareket ettiğini görüyoruz⁴⁷. Bu suretle aradaki ihtilaf halledilmiş ve yeni bir meselenin çıkması önlenmiş oluyordu.

III

TUZCU-OĞLU MEMİŞ AĞA'NIN KARDEŞİ ÇOCUKLARI TAHİR, ABDULKADİR VE ABDULÂZİZİN İSYANLARI

1825 tarihinde, Trabzon vâlisi Çeçen-zâde Hasan Paşa zamanında zuhur eden Şatır-zâde Osman Bey vak'asını müteakip, Trabzon sancağı dahilinde, 1832 senesine kadar bu âilenin sü-

⁴⁵ *Arıza*, Hat. hüm. tas., No. 22616; *Tahrirat*, ayn. yer, No. 22616/B, E, H, Baş.bk. Arş.

⁴⁶ *Arıza*, Hat. hüm. tas., No 22616 melefufu, Baş.bk. Arş.

⁴⁷ *Mühimme defteri*, No. 241, s. 275, Baş.bk. Arş.; Şatır-zâde âilesinden bilâhîre yetişmiş olan şahıslar için bak: Şakir Şevket, *Trabzon tarihi*, İstanbul, 1294, s. 248 ve devamı

kûnet halinde bulunduğunu görüyoruz. Hasan Paşa'dan sonra mezkûr tarihe kadar bir kaç vâli daha gelip gitmiş ise de bunların memuriyetleri esnasında, Tuzcu-oğulları âilesi hiç bir hâdisе çıkar-mamışlardır. Ancak, 13 Temmuz 1831 tarihinde nasbolunan vâli Osman Paşa devrinde, Trabzon dahilinde Memiş Ağa'nın kardeşi çocuklarının yeniden faaliyete geçtikleri görülmektedir.

Osman Paşa Trabzon'a nasbedildikten sonra, bu âile ile iyi geçinmek ve mensuplarını memnun etmek siyasetini takip eylediği için Tahir Ağa'ya, Abdulkadir Ağa'ya, Şatır-zâde Osman Bey'e ve sair bazılarına resmî vazifeler tevdi etmişti. Meselâ Tahir Ağa Rize mütesillimi olmuş, kardeşi Abdulkadir Ağa'ya Çürüksu kaymakamlığı verilmiş, Şatır-zâde de askerın kumandanı sıfatıyla Trabzon'da kalmıştı⁴⁸. Lâkin devletin siyasî durumunun ve bil-hassa hârici ahvalinin pek nâzik olduğu bu tarihlerde, fırsatı ganimet telâkki eden mezkûr âile mensupları, yeniden, içlerinde gizli olan müfsit düşünceleri açıkça ortaya koymaktan çekinmediler. Bir taraftan Bağdat vâlilerinin tâynini yüzünden İran ile münazaa ve hatta mücâdelelerin ceryan ettiği bir sırada, bunlar da kendi cürümleri nisbetinde müstakil hareket etmeğe çalışıyorlardı. Trabzon'dan gelen emirleri tatbik etmiyorlar, yapılması icab edenleri ihmal ediyorlar velhasıl «*hukuk-ı şer'iyge ve umur-ı örfiygeye*» bakmıyorlardı. Bu sebeple, vâli Osman Paşa kendilerine bir iki defa ihtarda bulunmuş olacak ki Tahir, Abdulkadir ve Abdulâziz namındaki üç kardeşin Sadriazam'a şikâyette bulduklarını görüyoruz⁴⁹. Bu keyfiyet iki taraf arasındaki ihtilâfın bâriz bir deliliydi. Vâli ile Tuzcu-oğlu âilesi arasında anlaşmazlık baş göstermiş bulunuyordu. Fakat buna rağmen, oldukça mahirane bir siyaset takibeden bu âile mensupları, Mısır seferi dolayısıyla Vâli'nin istemiş olduğu 750 kişilik bir kuvveti büyük biraderleri Tahir Ağa'nın emrinde olarak Osman Paşa'nın maiyetine göndermekten dahi çekinmediler ve onun biran evvel Trabzon'dan ayrılmasını teshil eylediler. Lâkin dâima hüsnüniyetle çalıştıklarını ve devlete sadakat gösterdiklerini söyleyen bu zevat, Trabzon vâlisi Osman Paşa'nın mahalli kuvvetlerle birlikte Sivas'a müteveccihen hareketinden biraz sonra derhâl ayaklandılar ve Rize

⁴⁸ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22604/B, Bağ.bk. Arş.

⁴⁹ *Arıza*, Hat. hüm. tas., No. 22603/A, Bağ.bk. Arş.

ile Trabzon havalisindeki adamları vasıtasıyla tahrikâta başladılar. İlk olarak Çürüksu kaymakamı bulunan Abdulkadir Ağa, 1832 senesi Eylül başlarında (Rebiülâhîr 1248), bir kaç bin kişilik kuvvetiyle birlikte Gönye üzerine yürüdü. Buranın mütesillimi Süleyman Bey, âsîlere mukavemet edemediğinden firara mecbur oldu. Kavas-başı ise maiyet askeriyile birlikte esir düştü⁵⁰. Abdulkadir Ağa, Mısır vâlisi Kavala'lı Mehmed Ali Paşa ile anlaş-tığını, Gönye'den sonra Trabzon'a gideceğini söyleyerek halkı kendine bendetmeğe çalışıyordu. Bunlar Of ve Sürmene civarında da boş durmıyarak faaliyetlerine devam ediyorlardı.

Sivas civarına yaklaşmış bulunan Osman Paşa ise, vaziyetten haberdar olur olmaz, evvelâ Şatır-zâdeyi bunlar üzerine gönder-meyi düşünmüş, lâkin aynı âileden olan bu adama itimad edemediği için yanına kaymakam Ahmed Paşa'yı tefrik eylemişti. Fakat bilâhîre meselenin ehemmiyetine binaen kendisi de geri dönme emrini aldı. Zira, bu esnada Abdulkadir Ağa, Gönye'yi müteakib Livana kazasına girmiş bulunuyordu. Mezkûr şehrin eşrafından Ali Bey'in kardeşi Recep Bey, Süli Bey, Laz-aslan Bey ve maiyetleri erkânı, hemen Abdulkadir Ağa ile ittifak etmiş olduklarından bu kasabayı da derhal hakimiyetleri altına almışlardı. Buranın mütesillimi Süleyman Saki Bey dahi bir müddet muka-vemetten sonra kaçmıştı⁵¹.

Asîler elde ettikleri bu muvaffakiyet üzerine her tarafa dağı-larak, halkı kendilerine bağlamak ve nüfuz sahalarını genişletmek için propagandaya başladılar. Lâkin Trabzon vâlisi Osman Paşa'nın avdetinden önce dahi, onun bu işe memur eylediği kuvvetler, isyanı teskin eder gibi oldular. Zira Çıldır beylerbeğisi Ahmed Paşa, 5 Cemaziyülâhîr 1248 (30 Ekim 1832) tarihinde, oğlu Aslan Ali Bey vasıtasıyla göndermiş olduğu kuvvetler sayesinde, Recep ve Laz-aslan Beyleri müşkül duruma sokmuş ve Abdulkadir Ağa'nın yanına firara icbar etmişti⁵². Diğer taraftan Şatır-zâde Osman Bey ile kaymakam Ahmed Paşa, Livana kazasına dahil olarak, Tuzcu-oğulları taraftarını şakileri iyice sıkıştırmışlardı⁵³.

⁵⁰ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22604/A, Bağ.bk. Arş.

⁵¹ *İlâm*, Hat. hüm. tas., No. 22602/E, Bağ.bk. Arş.

⁵² *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22605; *Arıza*, ayn. yer, No. 22602/A, Bağ.bk. Arş.

⁵³ *Tahrirat*, Hat. tas., No. 22613/D, Bağ.bk. Arş.

Velhasıl Osman Paşa'nın Trabzon'a avdetinden önce, Abdulkadir Ağa ve adamları emana düştüler. Trabzon Vâlisi, bunların katli hakkında ferman istiyordu. Osman Paşa ile birlikte orduya iştirâk eden Tahir Ağa, kardeşinin afvedilmesi için, Vâli nezdinde talepte bulundu isede hiç bir fâide vermedi. Bunun üzerinde üç kardeş, Âsâkir-i Mansûre-i Muhammediye Seraskeri Husrev Mehmed Paşaya hususi bir arıza ile müracaat ederek kendilerini kurtarmasını rica ettiler. Adamlarından Ali Kaptan ile göndermiş oldukları bu yazıda şöyle denilmektedir:

«... Bu kullarının hâl ve şânı bu evanda müşkil olup müddet-i vefirendenberi hizmet ve sadakatta mükâfat me'mûl ederken hilâfı: zuhûrî ile bu kulları can ve mal haşfine düşüp ve bu esnada Mehmed Ali Paşa'nın hususunda bu kullarını ba emri-âlt Rize kazasından yedi yüz elli nefer asker ile Osman Paşa efendimiz kendü maiyetine tâğın buyurmuş olduğu ve bu kulları bir türlü can emniyetimiz olmayup binnefs bu kullarının gitmesi müteazzir olmağla asâkir göndersek râzî olmayıp tazyyik olduğumuz ecilden... Ali kapdan kullarını taraf-ı devletlerine irsâl ve bu kullarını cânib devletlerine mi olur veyahud İran ser-askeri tarafına mı olur veyahud el'an nasb-ı şâhâne buyrulan Ser-asker Paşa hazretlerinin maiyetlerine mi olur tâğın buyurmalarıyla bu kullarını çırağ ve tahlis buyurmak niyazı ve mufassalan hâl ve şân-ı kulları hamil-i arıza Ali kapdan takririnden muhat-ı ilm-i ekremleri buyrulmak ifâdesi vesîle-i çâkeri-i ubudiyetimiz olmuştur İnşallahu taalâ vasil-ı nezd-i mekârim mevîr hâtem girdarları olup nazar-ı manzur-ı âtifet ve re'fetleri buyruldukte damengir-i iltica olunan husûs-ı mezkûra müsâde buyurmalarıyla bu kullarını çırağ buyurmak bâbında emr-ü ferman inâyet-ü ihsan devletlâ inâyetlâ... Efendim Sultanım hazretlerininindir. 25. R. 1248

Bende	Bende	Bende
Tuzcu-zâde	Tuzcu-zâde	Tuzcu-zâde
Abdülkadir	Abdülâziz	Tahir » ⁵⁴ .

Merkezde bulunan Husrev Mehmed Paşa'nın bu arızayı tetkik ve kaptan Ali'nin de şifahi izahatını dinledikten sonra, Sadriazam'a şu şekilde bir mütalâa yürüttüğünü görüyoruz:

⁵⁴ Arıza, Hat. hüm. tas., No. 22603/A,C, Bağ.bk. Arş.

«... Bunlar pek sağlam ayak kabı değildirler, ancak hasb-el vakt şu aralık kullanmak münâsib görünüyor çünkü şimdilik donanma için askere ihtiyaç vardır hazerige yetiştirilmek şartı ile onları da İstanbul'a çağırıp muvakkat bir zaman için bu işi idâre edelim»⁵⁵.

Bu malûmat, Tuzcu-oğulları âilesi hakkında hükûmet erkânının nasıl bir düşünceye sâhip bulduklarını açıkça ifâde etmektedir. Onların itimada şâyan kimseler olmadığı herkes tarafından biliniyordu. Fakat vakit ve hâl icâbı yeni bir gaile çıkarmamak maksadiyle Abdülkadir Ağa, bu âilenin arzusu üzere 1833 senesi ortalarında İstanbul'a aldırıldı⁵⁶ ve bu suretle mesele bir müddet için teskin edilmiş oldu. Lâkin Trabzon'da kalan Kalcı-oğlu Osman Bey, bir türlü vâli Osman Paşa ile imtizaç edemediğinden, İstanbul'daki Abdülkadir Ağa ile dâimî surette muhaberatta bulunuyor ve onu tekrar Trabzon'a çağırıyordu. Gayesi, onunla birlikte hareket edip Vâli'yi Trabzon'dan uzaklaştırmaktı⁵⁷. Abdülkadir Ağa'da bu işe mütemayil olup memleketine bir an evvel dönmek istiyordu.

Osman Bey, nihayet bu emeline muvaffak oldu ve Abdülkadir Ağa'nın dönmesini temin eyledi. Abdülkadir Ağa, bundan almış olduğu tâlimat üzere, 7-8 ay kadar İstanbul'da kaldıktan sonra izinli olarak memleketine avdet eylemiş ve Trabzon'a uğramadan Rize'ye geçmişti. İşte bu esnadadır ki vergi meselelerini bahane ederek, Abdülkadir Ağa'nın Rize havalisinde yeniden isyan bayrağını açtığı görülmektedir⁵⁸. Kalcı-oğlu ise Sivas havalisinde faaliyette idi. Babîâlî'ye sadık kalacağına dâir söz vermiş olmasına rağmen büyük kardeşleri Tahir Ağa da bunlara iltihak etmiş velhasıl kısa zamanda takriben 10 bin kişilik bir kuvvet vücuda gelmişti. Nihayet Abdülkadir bu kuvvetlerin bir kısmıyla Batum havalisine hücum ederek Gönve mütesellimi Musa Beyi konağında muhasara eyledi⁵⁹. Tahir Ağa Sürmene bölgesinde, Osman Paşa azledilmiştir, Mısır vâlisi Mehmed Ali Paşa bize büyük yardımlarda bulunmaktadır yollu şayialar çıkarmağa başladı ve etrafına bir hayli adam toplamaya muvaffak oldu⁶⁰. Bilâhire de

⁵⁵ Tezkere, Hat. hüm. tas., No. 22608, Bağ.bk. Arş.

⁵⁶ Tezkere, Hat. hüm. tas., No. 22608/D, Bağ.bk. Arş.

⁵⁷ Tahrirat, Hat. hüm. tas., No. 22604/A, Bağ.bk. Arş.

⁵⁸ Tahrirat, Hat. hüm. tas., No. 22604/B, Bağ.bk. Arş.

⁵⁹ Tahrirat, Hat. hüm. tas., 22618/H; Mektub, ayn. yer, No. 22618/İ,

Şatır-zâde Osman Paşa'nın üzerine derhâl hücum etti. Bu suretle hemen bütün Trabzon vilâyeti dahilinde yeni baştan oldukça büyük bir ayaklanma ve huzursuzluk zuhura geldi. Tuzcu-oğlu âilesi efradı, denilebilir ki, her tarafı isyan ateşiyle tutuşturuyordu.

Vâli Osman Paşa, âsilerin bu faaliyeti karşısında âtil bir hâlde kalmıyarak, derhâl harekete karar verdi ve bunlar üzerine ilk defa göndermiş olduğu cüz'i kuvvetleri müteakip büyücek birlikler sevketti. Sürmene civarında Tahir Ağa ile mücadele eden Şatır-zâde Osman Paşa'ya yardımcı olarak, Trabzon'lu Hacı Salih-zâde Ali Ağa ve Tirebolu voyvodası Kethüda-zâde Emin Ağa, sekiz bin neferle yardıma yollandı. Gönve ve Batum civarına, mütesellim Musa Bey'in imdadına ise kethüda Ahmed Paşa kumandasında altı bin asker ve 10 gemi sevkolundu⁶⁰. Bu vaziyet karşısında durumun vahametini idrâk eden şakilerin reisi Abdülkadir, derhal muhasarayı kaldırarak Atina limanına çekildi. Fakat mütesellim Musa Ağa, muhasaradan kurtulunca Abdülkadir'in peşini bırakmamıştı. Adamlarından Uzun-zâde Mehmed Ağa ile Hacı Salih-zâde Tufan Ağa'yı Viçe ve Atina üzerine göndermek suretiyle mukabil taarruza geçti. En nihayet 7 Zilkade 1249 (18 Mart 1834) tarihinde, karadan ve denizden yapılan umumî bir taarruz neticesinde Tuzcu-oğlu Abdülkadir Ağa hezimete uğradı; birçok mühimmat ile birlikte bir hayli esir verdi. Büyük biraderi Tahir Ağa da Sürmene havalisinde aynı akibete duçar olmuştu. Beşyüz kadar esir ile kethüdalarından Mehmed Ağa ve Kumbasar-oğlu Süleyman Ağa, Kara Mahmud oğulları, sâir meşhur bölükbaşları hükümet kuvvetlerinin yâni Şatır-zâde Osman Bey'in eline düştüler. Şatır-zâde her ne kadar bunların akrabası ise de bu vak'ada, vâli Osman Paşa ve dolayısıyla hükümet kuvvetlerine iltihak eylemişti. Fakat bu muvaffakiyete rağmen, Tuzcu-oğulları silâhları bırakmadılar. Tahir Ağa ile oğlu ve Abdülkadir Ağa Rize'ye firar ederek oradaki konaklarına kapandılar. Bu binaların etrafına kazdırmış oldukları siperlere binlerce rizeliyi yerleştirmek suretiyle yeniden mukavemete geçtikleri için, vâli Osman Paşa, bu defa da Şatır-zâde Osman Bey ile kethüda Ahmed Paşa'yı bunlar üzerine göndermek mecburiyetinde kaldı. Bilâhîre de kendisi gitti; ve şakilerin kazdırdıkları siperler karşısına

⁶⁰ *Tahrirat*, Hat. hüm. tas., No. 22613/D,E, Baş.bk. Arş.

mukabillerini açtırarak içine kendi askerlerini yerleştirdi. Bu suretle iki taraf arasında tekrar şiddetli çarpışmalar başladı⁶¹. Sonunda vâli Osman Paşa'nın umumî taarruzu neticesi, âsilerin dış tâbyaları düştü. Kuvvetlerini saraylarının içine alan Tuzcu-oğulları, bir müddette konaklarında çarpıştırsa da bunda da muvaffak olamadılar. Artık kendileri için galibiyet ümidi tamamen zâil olmuştu. Etraftan yardım gelmesine de imkân yoktu. Bu ahvâl karşısında, firardan başka çâre bulamayan Tahir, Abdülkadir ve Abdülâziz Ağalar, bir gece karanlığından, faydalanarak 19 Zilkade 1249 (30 Mart 1834) de Rizeyi terketteler⁶². Boş kalan konakları ertesi günü zapt ve yağma edildi. Yalnız şakilerin elebaşılarının nereye firar ettikleri malûm olmadığından, Erzurum, Sivas, Maden, Çıldır ve Kars merkez kazalarına haberler gönderilip, bunlar nerede görülürse derhâl yakalanmaları için tertibat almaları emrolundu⁶³. Nihayet yapılan tahkikat neticesi Tuzcu-oğullarının Rize'den Of havalisine kaçtıkları ve Hondoş karyesi civarında saklandıkları anlaşıldı. Şakilerin yeri malûm olunca, Trabzon vâlisi Osman Paşa, Of havalisi halkına hitaben beyanatta bulundu ve Tuzcu-oğlu âilesine mensup şakileri muhafaza suretiyle, kazalara zarar vermemelerini, hükümetin emirlerini yerine getirmedikleri taktirde kendilerinden bin kese akçe ceza alınacağını bildirdi⁶⁴. Fakat halkın bu emre itaat etmesine rağmen, her hangi yeni bir hâdisenin tahaddüsünden korkulduğu için, Ahmed Paşa Rize tarafına, Kethüda-zâde Emin Ağa ile Hacı Salih-zâde Ali Ağa da Sürmene tarafından 15 bin askerle Of kazasına hareket ettiler⁶⁵.

Tuzcu-oğullarının teslimi ve Rumelî'ye iskânları: Of kazasını muhasara eden hükümet kuvvetleri, kasabayı esaslı surette taharri etmeğe, şakileri araştırmaya başlamışlardı. Artık Tuzcu-oğulları için müdafaaya imkân kalmamıştı. Vaziyetin pek vahim olduğunu anlayan Abdülkadir Ağa, Of'da duramayacağını anlayınca,

⁶¹ *Mahzar*, Hat. hüm. tas., No. 52814/E; *Tahrirat*, ayn. yer., No. 22613/E; *Tezkere*, ayn. yer., No. 22609, Baş.bk. Arş.

⁶² *İlâm*, Hat. hüm. tas., No. 52814/D; *Tahrirat*, ayn. yer., No. 22609/A,B, Baş.bk. Arş.

⁶³ *İlâm*, Hat. hüm. tas., No. 52814/F, H, I, J, K; *Mahzar*, ayn. yer., No. 52814/G, Baş.bk. Arş.

⁶⁴ *Tezkere*, Hat. hüm. tas., No. 52814/A; *Kaime*, ayn. yer., No. 52814/B, Baş.bk. Arş.

⁶⁵ *Kaime*, Hat. hüm. tas., No. 52814, ve melfufu Baş.bk. Arş.

60 kişilik laz maiyetiyle birlikte, buradan Bayburd'un Kırzıy-ı süflâ kariyesine firar etti. Fakat bütün civar kazalara, bu âileden isyan etmiş olan her hangi bir ferdin kendi bölgelerine geldikleri taktirde derhâl yakalanmaları, önceden emredilmiş olduğu için, Bayburd voyvodası İsmail Bey, Abdülkadir Ağa'nın Kırzıy-ı süflâ köyüne indiğini duyar duymaz faaliyete geçti ve onu yakalamak için bizzat üzerine gitti. Şaki, mezkûr karyenin eşrafından olan oflu Cansız-oğlu Câfer Ağa'nın konağına iltica etmişti. Bu sebeple voyvoda İsmail Bey, beraberinde aynı köyün diğer bir eşrafı olan Sarı Ali-oğlu Ömer Ağa da olduğu hâlde, Câfer Ağa'nın konağını kuşattı. Cansız-oğlu, ilk defa, kendine iltica etmiş bir adamı teslim etmek istemedi. Üç dört bin kişiyle Soluklu suyu civarında mukavemete karar verdi. Lâkin Ömer Ağa :

«... Padişah-ı âlem - penah efendimize ve veli - ni'met efendimize itaat etmeyenlerin cezaları icra olunacaktır. Bana tâbi olan ağalar bu tarafa gelsinler...»⁶⁶ ihtarında bulununca bir çok kimseler Câfer Ağa'yı terktiler. Cansız-oğlu'nun maiyetinde ancak birkaç yüz kişi kaldığından bunlarla mukavemete imkân görmedi. Bu sebeple Câfer Ağa, Tuzcu-zâde Abdülkadir Ağa'yı Bayburd voyvodası İsmail Bey'e teslim etmeğe mecbur oldu.

İsmail Bey de almış olduğu emir mucibince Cemâziyülevvel 1250 (Eylül 1834) tarihinde Tuzcu-zâde Abdülkadir Ağa'yı, Erzurum vâlisi Esad Paşa'nın yanına gönderdi⁶⁷.

Vâli'nin ilk iş olarak Tuzcu-zâdeyi, toplamış olduğu hükümet erkânı huzurunda isticvab eylediğini ve bütün suçlarını ona itiraf ettirdiğini, bilâhireden boynunu vurdurarak, kellesini Tatarı vasıtasıyla İstanbul'a yollattığını görüyoruz. Bu hâdise Tuzcu-oğulları arasında büyük bir dehşet uyandırmıştı. Abdülkadir Ağa'nın afvını ümit eden âilesinin mütebaki efradı, Ağaları'nın birden katledildiğini duyunca, endişeye düştüler. Tahir ve Abdülâziz ile bunların oğulları Hamid, Ömer, Behram ve Ârif isimli şahıslar aynı âkibete duçar olmaktan korkarak her biri bir tarafa dağılıp gizlendiler. Fakat eskisi gibi kimse kendilerine muzaheret göstermiyordu. Diğer taraftan hükümet kuvvetleri de bu dâvanın arka-

⁶⁶ *Arz-tezkeresi*, Hat. hüm. tas., No. 22611; 22611/F, Baş.bk. Arş.

⁶⁷ *İrade-Tezkeresi*, Hat. hüm. tas., No. 22617/A; *Tahrirat*, ayn. yer, No. 22611/B,E, Baş.bk. Ars.

sını bırakmış değildi, şakilerin izini sıkı bir surette takibediyordu. Hükümetin bu azimkâr hareketi neticesinde âsilerin hepsi emana geldi. Erzurum Vâlisi'nden afv talep ettiler. Esad Paşa, yeni bir gaile çıkarmamak ve zorbaları sükûnetle elde edebilmek için arzu-larına muvafakat göstererek onları yanına çağırıldı. Tuzcu-oğulları âilesi ve bütün mensupları gelip Esad Paşa'ya teslim oldular. Bunun üzerine Vâli, Sadriazam nezdinde şefaatta bulunarak, Tuzcu-oğulları âilesinden isyân etmiş bulunan bu zevatın afvını rica etti. Esad Paşa'nın bu vesile ile Sadriazama yazdığı tahriratta şöyle denilmektedir:

«... Tuzcu-oğulları hakkında ferman-ı kaza ceryan-ı hazret-i padişâhî şeref-sudur buyrularak merhum Abdülkadir mukaddema ceza-yı sezasına giriftar olmuştur ve Trabzon vâlisi Osman Paşa irâde-i seniyyeyi yerine getirmiştir Merkuman ötedenberü fırsat buldukça Lazistan'da ihtilâl peydasına cesâret etmiş şimdi ise ye-islerinden ol vechile savuşmuşlardır. Buna nazaran şimdi-haklarında tamamen afv lâzımgelse de henüz yoluna girmiş Lazistan'ın küreğe mahkûm olan bu gibi kimselerin afvıyla yeniden ihtilâle sebep ol-cakları aşikârdır. Bundan dolayı şakilerin küreğe mahkûm edilerek İstanbul'a celbi muvafık görülmüştür Bu hareket Vâli Paşa'nın hatırı için değil umumun selâmeti için münâsîp görülür Lâkin bendeleri şaki-i merkumlara afv vadederek elde ettim Bura halkı tamamen bundan haberdardır eğer kendilerine bir fenalık olursa su'-i te'sir edeceğinden bunların uzak bir yere nefyedilmesi rica olunur...»⁶⁸.

Bu hususta Serasker Paşa'ya da ayrıca mektuplar yazılmıştı. Nihayet, Sadriazam ile Serasker Mehmed Husrev Paşa arasında vukubulan muhavere neticesi, Tuzcu-oğlu âilesinden bir kısmının Rumeli'ye yerleştirilmesine karar verildi. Serasker Paşa bunların Edirne'ye iskânını muvafık görüyordu. Sadriazam Mehmed Emin Rauf Paşa ise İkinci Mahmud'a sunmuş olduğu bir takirde, Edirne'nin sursuz bir şehir olduğundan bahsile Ruscuk veya Varna gibi mahfuz bir şehre gönderilmelerinin daha muvafık olacağını bildirdi. Merkezde ceryan eden bu müzâkerat sonunda, sudur eden irâde-i seniyye mucibince, Tuzcu-oğullarının Ruscuk ve Varna

⁶⁸ *Katme*, Hat. hüm. tas., N. 52815/B; *Tezkere*, ayn. yer, No. 22610, Baş.bk. Arş.

havalisine yerleştirilmelerine karar verildi. Tahir ve Abdülâziz Ağalar ile Abdülkadir'in oğulları Hamid, Ömer, Behram ve Ârif namındaki sergerdeler muhafaza altında İstanbul yoluyla Ruscuk ve Varna taraflarına nefyolunarak oralarda ikamete memur edildiler (Şaban 1250 = Aralık 1834).⁶⁰

Bu suretle, Trabzon, Rize, Of ve Sürmene havalisi, bütün bölgede kökleşmiş olan âsi Tuzcu-oğlu âilesinin zulmünden kurtuldu. Takriben yirmi seneden fazla bir müddetle devleti vakit vakit meşgul eden bu gaile ortadan kalkmış oldu. Tuzcu-oğullarının sürgünü, diğer şekavet erbabına ibret teşkil ettiği kadar, tahrik unsurunun da ortadan kalkması demek olduğu için bütün bu havalide, bunların parmağıyle çıkan hâdiselerde sona erdi. Herne kadar Tuzcu-oğullarından Rumeli'ye nakledilmemiş olanlar varsa da kalanlar, bu gibi meselelere önayak olanlardan değildiler. Bunlardan bir kısmının Şatır-zâde Osman Bey gibi daha ziyade hükümet tarafını tutan kimselerden veya bu kabil işlere karışmayan şahıslardan mürekkep olduğu anlaşılıyor. Rumeli'ye sevkolanların âkibeti şimdilik meçhulümüz olduğu gibi, bugün Trabzon'da yaşayan Tuzcu-oğullarının da âilenin hangi kolundan geldiğini henüz öğrenemedik.

⁶⁰ *Arz-teskeresi*, Hat. hüm. t. 3., No. 22815; *Tezkere*, ayn. yer, No. 52815/A; *Kaime*, ayn. yer, No. 52815/C; *Şikka*, ayn. yer, No. 52815/D, Baş.bk. Arş